

Валентина Гончарук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО НАРОДОЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ

У статті визначено суть і виділено компоненти готовності майбутніх учителів до народознавчої діяльності в школі. Серед значної кількості вимог до вчителів-словесників виділено найголовнішу – розвиток їх педагогічної майстерності, що передбачає формування професійних знань, умінь і навичок. Розкрито психологічні особливості формування готовності майбутнього вчителя-словесника до народознавчої роботи з учнями, а також визначено основні вимоги до суб'єктів навчально-виховного процесу в умовах успішної реалізації системи професійної підготовки у вищій школі.

Ключові слова: *підготовка, готовність учителя, професійні знання, уміння та навички, народознавча робота.*

Важливим завданням вищої школи є підготовка спеціалістів нового типу, майстрів педагогічної справи, справжніх патріотів, які зможуть гідно відстоювати національні інтереси на світовій арені та використовуватимуть багату культурну спадщину наших предків у навчально-виховному процесі школи. Особливу увагу потрібно звернути на підготовку майбутнього вчителя-словесника до народознавчої роботи в школі, метою якої є формування основних компонентів готовності до здійснення такої діяльності з учнями сучасних загальноосвітніх навчальних закладів.

У наш час до вчителів-словесників висувуються такі найголовніші вимоги: вчителі повинні бути істинними інтелігентами, аристократами духу, сподвижниками, людьми активними і творчими, які дбатимуть за збереження і примноження національно-культурних здобутків української держави. Завдання усіх вищих навчальних закладів – наполегливо й цілеспрямовано формувати вчителів-професіоналів своєї справи, розвивати їхню педагогічну майстерність, виховувати найкращі особистісні риси, враховуючи при цьому певні психологічні особливості такого виду професійної діяльності.

Дослідження проблеми підготовки вчителя до педагогічної діяльності в Україні започаткували О. Г. Лотоцький, С. Ф. Русова, С. П. Черкасенко, Я. Ф. Чепіга, а також А. С. Макаренко, Г. Г. Ващенко, В. О. Сухомлинський.

Вчені розглядали готовність учителя до педагогічної діяльності в різних аспектах залежно від того, хто його досліджує (психолог, філософ, соціолог, педагог та ін.) і який зміст вкладає в це поняття. Психологічний аспект цієї проблеми порушували Д. М. Узнадзе, Ф. К. Басін,

М. Д. Левітов, В. М. Пушкін, В. О. Ільїн, М. І. Дяченко, М. І. Кандибович, В. О. Соколов, О. П. Столярєнко та ін. Це питання досліджували також такі наші і зарубіжні психологи: О. К. Дусавицький, С. А. Максименко, П. С. Перепелиця, В. В. Рибалка, І. С. Якиманська.

Деякі вчені досліджували феномен готовності у 70-х рр. ХХ ст. у зв'язку з інтенсивними дослідженнями різноманітних питань педагогічної діяльності: О. О. Абдуліна, Т. Ф. Бугайко, І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, Н. Г. Ничкало, Д. Ф. Ніколенко, В. О. Сластьонін, Г. І. Хмелюк, М. Д. Ярмаченко.

Окремим питанням підготовки вчителя присвячено ряд дисертаційних досліджень (Є. С. Барбіна, С. М. Бреус, О. І. Виговська, В. А. Гаманюк, Ю. В. Кирильчук, Г. Д. Мітін, О. М. Пехота, Г. В. Троцько). Захищено кандидатські та докторські дослідження різнобічних аспектів виховання дітей та молоді засобами народознавства (Ю. Д. Руденко, Т. І. Люріна, Ю. Г. Підборська, Н. М. Соломко, М. О. Семенова, З. О. Сергійчук, Н. П. Сивачук, О. М. Семенов, Л. С. Плетеницька).

Однак недостатньо дослідженою залишається проблема обґрунтування психологічних особливостей підготовки майбутнього вчителя-словесника до народознавчої роботи з учнями загальноосвітньої школи.

Нами було поставлено завдання дослідження – розкрити психологічні особливості формування готовності майбутнього вчителя-словесника до народознавчої роботи з учнями загальноосвітньої школи, визначити основні вимоги до суб'єктів навчально-виховного процесу в умовах успішної реалізації системи професійної підготовки у вищій школі.

Аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури дає можливість визначити підготовку як процес оволодіння певною сумою знань, умінь і навичок, здобуття досвіду, потрібних для успішної діяльності. Підготовка поділяється на загальноосвітню, професійну і спеціальну. Загальноосвітня – це озброєння студентів загальноосвітніми знаннями. Професійна – забезпечення людини певною сумою знань, умінь і навичок, необхідних у конкретній галузі діяльності – педагогічній, виробничій, економічній, естетичній та ін. Під спеціальною підготовкою розуміємо ґрунтовне оволодіння студентами спеціальними знаннями, опанування специфічними вміннями та навичками передачі їх учням у процесі майбутньої професійної діяльності в школі. З цього погляду можна говорити про підготовку майбутніх учителів до морального, громадянського, патріотичного, фізичного, сімейного, екологічного виховання, до народознавчої роботи в школі тощо.

Підготовленість означає закінченість процесу підготовки, кінцевий результат навчання і виховання студентів, що дає можливість приступити до якої-небудь діяльності, здатність до неї.

О. Г. Мороз трактує професійну підготовку вчителя як систему, до складу котрої входять: психологічна готовність, практична готовність, формування світогляду, загальної культури, розвиток педагогічних здібностей, професійно-педагогічна спрямованість особи вчителя [4, с. 127].

Система спеціальних знань, умінь і навичок майбутнього вчителя – необхідна передумова його практичної професійної діяльності. Зовні ця система проявляється в точних, безпомилкових діях спеціаліста, в творчому виконанні завдань. Разом з тим професійна майстерність формується тоді, коли вчитель керується позитивними мотивами, має відповідні моральні і психологічні якості спеціаліста. Тому оволодіння професійними знаннями, уміннями і навичками потрібно поєднувати з вихованням особистості майбутнього спеціаліста [2, с. 294].

Складовою структури підготовки і її головним показником є готовність як стан бути готовим до чого-небудь, до конкретної діяльності, бажання приступити до виконання певної соціальної ролі.

У тлумачному словнику В. І. Даля поняття «готовність» трактується як «стан або властивість готового» [1, с. 388]. У психологічному словнику готовність до дії визначається як стан мобілізації усіх психофізіологічних систем людини, що забезпечують ефективність виконання певних дій [6, с. 21]. У словнику української мови «готовність» означає «стан готового» («абстрактний іменник до слова «готовий») [7, с. 148].

Для нас велике значення мають дослідження проблеми готовності до педагогічної діяльності, де вона розглядається як її специфічний вид, як готовність до праці, до професійної роботи. Так, К. К. Платонов охарактеризував готовність як єдність двох понять: бажання працювати, потреба в праці, що є результатом професійного навчання і виховання, як результат психологічної підготовки та психологічної мобілізації [5].

У процесі формування професійних знань, умінь і навичок у студентів необхідно враховувати єдність їх зовнішньої (практичної) і внутрішньої (психічної) діяльності. Для формування професійних знань, умінь і навичок потрібно впливати не тільки на пізнавальні процеси, але й на спрямованість особистості, її почуття, волю, інтереси, психологічні особливості. При цьому вирішальне значення має організація навчальної діяльності студентів. Знання, які потрібно засвоїти, не можуть бути передані в готовому вигляді, шляхом простого повідомлення або показу. Вони можуть бути засвоєні тільки в результаті певної діяльності студентів, тобто у процесі виконання визначеної системи дій [2, с. 296].

Викладач повинен виходити із того, що студент краще оволодіває знаннями на основі активізації своїх пізнавальних процесів, якщо його дії зумовлюються відповідальністю за професійну підготовку, почуттям обов'язку й іншими позитивними мотивами. Оволодіння знаннями означає їх точне сприймання, осмислення, запам'ятовування, а потім і практичне застосування.

Підготовку майбутніх учителів-словесників до народознавчої роботи здійснює Уманський державний педагогічний університет, зокрема, науково-дослідна лабораторія «Етнологія Черкаського краю» (керівник – професор Н. П. Сивачук), яка діє при кафедрі української літератури й українознавства на факультеті української філології. Лабораторією активно здійснюється пошуково-експедиційна та навчально-методична

робота, яка спрямована на виховання і розвиток майбутнього вчителя в національному дусі. З цією метою розроблено модель підготовки вчителя-словесника до народознавчої роботи в школі, яка передбачає засвоєння необхідного обсягу знань із народознавчих, методичних, психолого-педагогічних і загальнокультурних дисциплін, збагачених народознавчим змістом (пізнавальний компонент готовності), розвиток інтересу до пошукової діяльності з народознавства (емоційно-вольовий компонент); оволодіння методикою експедиційної народознавчої роботи (практично-дійовий компонент).

У процесі підготовки студентів в педуніверситеті ми враховуємо певні психологічні особливості, що сприяють успішному формуванню готовності.

Важливою особливістю формування професійних якостей, перетворення їх у сукупності в єдину систему, яка забезпечить успіх у народознавчій діяльності, є позитивна мотивація студентів до навчання, їх усвідомленість, дисциплінованість, організованість.

Байдужість або творчий підхід у оволодінні вибраною професією в університеті бачимо вже з I курсу. Викладачеві потрібно планувати й організовувати свою роботу так, щоб стимулювати студентів до успішного навчання, своєчасно попереджуючи появу настроїв, які заважають нормальному його перебігу. Таким чином, підвищення рівня мотивації й свідомого ставлення студентів до навчання – одна з умов успішного формування системи їх професійних якостей [3, с. 300]. На заняттях студентів спонукаємо до творчого застосування спеціальних знань при вирішенні різних пізнавальних задач, а це сприяє їх глибокому і міцному засвоєнню.

Нам відомо, що цілеспрямоване використання в навчальному процесі різних технічних засобів навчання дозволяє розвивати навички і вміння в потрібному напрямку. При їх використанні відбувається емоційно-психологічний вплив на тих, хто навчається: вони самі справляються з потоком інформації, яка до них надходить, що суттєво сприяє її засвоєнню незалежно від їх індивідуальних здібностей і психічного стану. Якісному оволодінню народознавчими знаннями студентам допомагають демонстрація навчальних фільмів, читання нової літератури, участь у роботі студентських наукових гуртків, фольклорного наукового товариства та ін.

Органічне поєднання навчального процесу з практикою – необхідна умова формування професійних якостей майбутніх спеціалістів [3, с. 302]. По завершенню вивчення фольклору України студенти проходять фольклорну практику, етнографії України – етнографічну практику, методики викладання народознавства – педагогічну практику. Протягом всього періоду навчання в університеті студенти працюють над визначеною темою наукового дослідження з народознавства, здійснюють пошуково-експедиційну діяльність, фіксують зібраний фольклорний-етнографічний і краєзнавчий матеріал.

На основі проведеного дослідження нами встановлено, що

професійна майстерність формується тоді, коли вчитель керується позитивними мотивами, має відповідні моральні і психологічні якості, вміє отримані теоретичні знання застосовувати на практиці. Водночас оволодіння професійними знаннями, уміннями і навичками потрібно поєднувати з вихованням особистості майбутнього спеціаліста, формуванням його психологічної готовності до виконання народознавчої роботи з учнями. Оскільки народознавча діяльність вчителя включає такі складові, як проведення занять, здійснення пошуково-дослідницької та виховної роботи, то першочерговою виступає вимога виконувати цю діяльність впевнено, швидко орієнтуватися у змінених умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. / В. И. Даль. – М. : Терра, 1995. – Т. 1. – 800 с.
2. Психология высшей школы / [М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, С. Л. Кандыбович та ін.]. – Мн. : Харвест, 2006. – 416 с.
3. Професійна усталеність викладача вищої школи / Педагогіка вищої школи : навч. пос. / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.] ; за ред. З. Н. Курлянд. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – 352 с.
4. Мороз О. Г. Професійна адаптація молодого вчителя : навч. пос. / О. Г. Мороз. – К., 1980. – 95 с.
5. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий : учебн. пос. для учебн. завед. / К. К. Платонов. – М. : Высш. школа, 1984. – 174 с.
6. Психологический словарь / [под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, В. Ф. Ломова и др.] ; Науч.-исслед. инстит. общей и пед. психол. АПН СССР. – М. : Педагогика, 1983. – 448 с.
7. Словник української мови / [за ред. М. Л. Мандрика] : в 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1971. – Т. 2. – С. 148.